

Sosiaalinen kestävyys, työ ja arjen muutos: haasteet ja mahdollisuudet

Lausunto eduskunnan tulevaisuusvaliokunnalle

15.3.2017

Paul Jonker-Hoffrén, VTT, MA

Tuntiopettaja, tutkija

Tulevaisuuden tutkimuskeskus

Turun yliopisto

Sosiaalinen kestävyys on vaikea käsite, jonka määritelmästä ei ole yksimielisyyttä. Tässä lausunnossa esittelen sosiaalisen kestävyuden keskeisiä elementtejä ja niiden liittyviä työhön. Tämän lisäksi käsittelen yhteisöjen merkitystä ja sosiaalista kestävyyttä alueellisena ilmiönä. Lopuksi esitän luettelon keskeisestä kirjallisuudesta.

Pääviestini on, että Suomelle(kin) sosiaalinen kestävyys on muuta kuin sitä, että kaikilla on mahdollisuus töihin – politiikan linjauksia tehtäessä täytyy pitää mielessä, että poliitikoilla on joskus sosiaalisen kestävyuden kehitykseen myös muita kuin tavoiteltuja vaikutuksia. Sen vuoksi on keskityttävä paitsi tavoitteisiin ja suunnitelmiin myös prosesseihin ja vuorovaikutukseen. Erityisesti politiikkojen alueelliset vaikutukset ovat tärkeitä. Mahdollisuudet vahvistaa sosiaalista kestävyttä löytyvät erityisesti laajapohjaisesta osallistumisesta demokraattisiin prosesseihin sekä keskittyminen sosiaaliseen koheesioon, nimenomaan pienimmissä paikkakunnissa.

Sosiaalisen kestävyuden keskeiset elementit

Akateemisessa kirjallisuudessa on esitetty monta sosiaalisen kestävyuden määritelmää. Murphy (2012) on jakanut sosiaalisen kestävyuden neljään elementtiin: tasa-arvoajatus (*equity*), tietoisuus kestävydestä, osallistuminen ja sosiaalinen koheesio. Murphyn mukaan niistä keskeisin on tasa-arvoajatus (*equity*), joka liittyy hyvinvoinnin tuloksiin ja prosesseihin, sekä elämän mahdollisuuksiin. Tietoisuus kestävydestä tarkoittaa tietoisuutta siitä, että politiikalla voi olla erilaisia vaikutuksia: yhdistäviä ja sosiaalista rakennetta vahvistavia mutta myös esimerkiksi eriarvoisuutta kasvattavia. Tätä tietoisuutta lisätään koulutusjärjestelmän kautta. *Osallistuminen* on kaikista tärkein käytännön tasolla: miten kansalaisilla ja yrityksillä on mahdollisuus osallistua sosiaalisen kestävyuden vahvistumiseen. Koko yhteiskunnan näkökulmasta viimeinen ulottuvuus, sosiaalinen koheesio, on tärkein. Siihen liittyy alueellinen merkitys sosiaalisessa kestävyudessa, jota tarkastelen jäljempänä.

Suurin kiista on kuitenkin siitä, miten sosiaalista kestävyttä mitataan. Kun asetetaan sosiaaliseen kestävyteen liittyviä tavoitteita, kuten myös Agenda2030:ssa, on tärkeää pohtia, mitä mitataan ja mitä se kertoo sosiaalisesta kestävydestä. Seuraavaksi esittelen perinteiset ja nousevat käsitykset sosiaalisen kestävyuden mittaamisesta.

Perinteiset mittarit ovat Colantonio et al (2009) mukaan yleensä seuraavanlaisia:

- staattisia
- enimmäkseen kvantitatiivisia
- tulosorientoituneita
- deskriptiivisia
- yksiulotteisia
- kohdeorientoituneita
- ylhäältä-alas

Mittarit ovat staattisia, jos ne mittaavat tilanteen tietyllä hetkellä. Yleensä mittarit mittaavat hyvin tarkkoja aiheita, kuten päivittäistä kalorisaantia tai sitä, kuinka suuri osa väestöstä on

lukutaidottomia. Niitä on sinänsä helppo mitata joissain tapauksissa, sillä ne ovat kvantifioitavissa. Tämä perinteisten mittareiden ominaisuus sopii hyvin perinteisiin poliittisiin tavoitteisiin, koska tietyn määräajan jälkeen voi tarkastaa, onko tavoitteet saavutettu.

Mittareiden deskriptiivisyydellä tarkoitetaan, että ne kuvailevat tilannetta tietyssä paikassa tietyssä ajassa. Tämä tekee niistä myös yksiulotteisia, koska yleensä perinteisissä tutkimuksissa ei etsitty yhteyttä eri mittarien välillä.

Kaksi viimeistä ominaisuutta liittyvät yhteen: perinteiset mittarit ovat yleensä tulosorientoituneita, eli se, *miten* tavoitteisiin päästään, on vähemmän tärkeää. Tämän yhteydessä on tärkeää huomata, että perinteiset mittarit ovat usein asiantuntijoiden valitsemia. Se tarkoittaa, että tällaiset mittarit valitaan niiden mitattavuuden takia eikä siksi, että ne olisivat sopivin tapaa kuvailla tiettyä ilmiötä.

Esimerkki voi selventää, miten nämä perinteiset mittarit toimivat. Esimerkiksi köyhyyttä mitattaessa pitkään asetettiin köyhyyden raja-arvoja (yleensä rahana tai prosenttiosuutena keskiansiosta) ja laskettiin, montako ihmistä on rajan alla. Tähän yhdistettiin köyhyyden vähentämisen tavoite. Sillä tavalla voitiin mitata, onko onnistuttu politiikassa, sillä alueellisesti ja kansainvälisesti on suhteellisen helppoa verrata, kuinka paljon köyhyys on vähentynyt.

Colantonio et al (2009) esittävät sosiaalisen kestävyuden indikaattoreita, jotka ovat nousseet viime vuosina tutkimuskirjallisuudessa perinteisten mittareiden sijaan.

Uudet indikaattorit

- tunnustavat sukupolvien väliset vaikutukset ja epävarmuuden
- käyttävät kvantitatiivisia ja kvalitatiivisia menetelmiä
- painottavat prosesseja
- ovat strategisia
- ovat moniulotteisia
- ovat periaatteilla ja tavoitteilla ohjattuja
- valitaan neuvottelevasti ja iteratiivisesti

Tällaisten indikaattoreiden mittaaminen on lähtökohtaisesti vaikeampaa, mutta niitä käytettäessä voidaan ottaa huomioon yhteiskunnan rakenteet ja verkostot. Perinteiset mittarit korostavat yksilöä, kun taas uudet indikaattorit lähtevät enemmän ihmisestä sosiaalisen ympäristön osana. Tämä nähdään nimenomaan viimeisen asian kautta – paikallinen kansalaisyhteiskunta sekä muut keskeiset toimijat ovat mukana prosesseissa.

Sosiaalitieteellinen tutkimus on osoittanut, että monilla huono-osaisuuden ilmiöillä on pitkäkestoisia vaikutuksia sukupolvien välissä ja yli. Siksi on tärkeää huomioida paitsi tarkasti mitattavissa olevia kvantitatiivisia tekijöitä myös kvalitatiivisesti tarkasteltavissa olevia asioita, kuten terveys, asumismuotojen saatavuus ja pääsy peruspalveluihin. Tällaisella lähestymistavalla voidaan sopeuttaa varsinaiset käytännön toimenpiteet kulttuuriseen pohjaan, ts. sosiaalisen kestävyuden arviointiin voidaan ottaa mukaan esimerkiksi paikallisesti vallitsevat perhemuodot: kuuluvatko naapurit ja muut lähiaikuiset perheeseen vai katsotaanko tarkasti ainoastaan kotitaloutta, jossa voi olla esimerkiksi yksinhuoltaja.

Ensimmäinen haaste sosiaalisen kestävyuden edistämässä on siis ratkaista, miten sitä mitataan ja arvioidaan. Sitä on tutkittu paljon, ja viimeisin tutkimus osoittaa, että sosiaalisen ilmiön kulttuurisenkin perustan huomioon ottaminen edellyttää kvalitatiivisten ja kvantitatiivisten mittareiden järkevää yhdistämistä.

Suomessa, samoin kuin muuallakin, työ on monille ihmisille keskeinen asia elämässä. Työ ei pelkästään tuo tuloja, joilla elää, mutta yhä enemmän työ on myös itseisarvo, koska se antaa mahdollisuuden kehittää taitoja ja kiinnostuksia.

Suomessa sosiaalisen kestävyuden haasteet liittyvät vahvasti perhe-elämän ja työn yhdistämiseen. Täällä sosiaalinen normi, ja myös monesti tavoite, on päästä tekemään kokopäivätyötä. Suomen päivähoitojärjestelmä on kehitetty sen mukaiseksi. Haasteena on, että keskeiset instituutiot ovat jääneet kauas työmarkkinoiden kehityksestä. Suomessa osa-aikatyö tai keikkatyö on verrattain harvinainen mutta kasvava ilmiö. Siksi sosiaalisen kestävyuden näkökulmassta on tärkeää tarkastaa poliittiset tavoitteet, jotka liittyvät työllisyyteen, koska tavoitteiden saavuttaminen voisi vaikuttaa siihen, että muiden tavoitteiden näkökulmasta sosiaalinen kestävyys heikkenee.

Esimerkki auttaa: keikkatyötä tekevä yksinhuoltajaäiti tarvitsee joustavasti lapsenhoitoa. Hoitoapua voisi saada isovanhemmilta, mutta hekin ovat vielä työelämässä. Päiväkodin aukioloaika ei välttämättä tue epäsäännöllisen keikkatyön tekemistä, eikä vuoropäiväkoteja ole riittävästi. Tulojen epäsäännöllisyys myös vaikeuttaa lapsenhoitajan palkkaamista kotiin, sillä se on kallista.

Työelämä onkin muuttunut hankalammaksi nimenomaan lapsiperheille. Työllisyyden nousu on tärkeä tavoite, mutta se voi olla ristiriidassa muiden tavoitteiden kanssa. Nollatyösopimukset ovat toinen esimerkki ilmiöstä, joka voi hankaloittaa vanhempien arkea liittyen lastenhoitoon. Kolmas esimerkki on paperiteollisuudesta. Paperityöläiset ovat olleet hyvin tiukka yhteisö, ja koska paperitehtaan työ on hyvin paikallista, työyhteisön sosiaalinen vaikutus näkyy ”paperikunnissa” hyvin. Se ilmenee paikallisen ammattiosaston aktiviteeteista, mutta myös urheiluseuroista ja paikallispolitiikasta, johon tehtaanjohtajat ja luottamusmiehet usein osallistuvat. Sen vuoksi tehtaiden sulkemisella on isoja sosiaalisia vaikutuksia. Ne aiheuttavat paitsi suoria työttömyydestä johtuvia kuluja yhteiskunnalle myös paikallisen yhteisön heikkenemistä.

Suomessa alueelliset työmarkkinat ovat sosiaalisen kestävyuden kannalta haasteellisia yhä jatkuvan kaupungistumisen vuoksi. Kaupungistumisen myötä ihmiset muuttavat pinemmistä kunnista kasvukeskuksiin, jolloin pienempien kuntien väestörakenne vinoutuu. Digitaalisen työn laajeneminen on vaan osaksi ratkaisua, sillä digityön osaaminen riippuu vahvasti koulutuksen saamisesta. Robotisaatio voi olla tässä joksikin uhkana, vaikka se mahdollistaa myös uuden tavan järjestää hoitoa. Alueellisen työmarkkinoiden ongelma on pienempi kehyskunnissa, koska ihmiset ovat usein kehyskuntien ”ydinkaupungissa” töissä (vrt. *suburban* -ilmiö Yhdysvalloissa).

Yhteisöt ja sosiaalisen kestävyuden alueellinen merkitys

Edellä selitin, mitkä ovat viimeaikaisen tutkimuksen mukaan olennaiset sosiaalisen kestävyuden indikaattorit. Tavoitteet ja periaatteet ovat niissä hyvin olennaisia, koska ne ohjaavat sitä, miten sosiaalista kestävyyttä voidaan arvioida ja vahvistaa. Koska Suomi on iso ja harva-asuttu maa, on tärkeää, että talous-, työllisyys- ja sosiaalipolitiikka ottavat yhteisöjen tärkeyden huomioon päätöksenteossa. Paikallisella tasolla naapurustot ovat esimerkki merkityksellisestä yhteisöstä. Toinen tärkeä osa paikallisia yhteisöjä ovat seurakunnat, mutta varsinkin pienissä kunnissa ne kohtaavat demografisia haasteita: seurakunnat ovat elinvoimaisia vain, jos ne saavat myös nuoremmat mukaan. Niihin liittyy myös kulttuuriperinteitä, jotka elävät vanhemmilla sukupolvilla mutta eivät nuorimmalla. Alueellisen kulttuurin näkökulmasta on vaikea kehitys, että monet ihmiset haluavat muuttaa Etelä-Suomeen, koska kotiseudulla ei välttämättä ole työtä.

Sosiaalisen kestävyuden näkökulmasta pienempien paikkakuntien sosiaalinen rakenne murtuu, jos paikallinen väestörakenne vinoutuu nuorempien muuttaessa pois. Tässä on kaikenlaisten seurojen (ja seurakuntien) haaste. Koulujen ja perheen lisäksi seurakunnat hoitavat ihmisten sosialisointiprosessia, mitä tarkoittaa, että seuroissakin ihmiset oppivat, miten tehdään yhdessä ja miten käyttäytyään.

Sosiaalisen pääoman tutkimus on osoittanut, miten tärkeää on, että ihmiset ovat toistensa kanssa tekemisissä, myös muualla kuin työssä. Näin ollen suuri haaste sosiaaliselle kestäväyydelle on alueellisen ja paikallisen seuratoiminnan kuihtuminen. Myös voisi pohtia, miten saisi nuoret ja vähemmistöt enemmän mukaan politiikkaan. Siinä mielessä on tärkeää pohtia, miten maakuntamalli vaikuttaa tähän.

Työn sosiaalinen kestävyys on nähtävissä myös alueellisesti. Oulun IT-sektori on hyvä esimerkki. Nokian ja Microsoftin irtisanomisien jälkeen alueellinen työttömyys nousi rajusti, mutta toisaalta alueella syntyi myös uusia IT-yrityksiä juuri sen vuoksi, että ihmiset tuntevat toistensa. Paikallisten työmarkkinoiden monimuotoisuus on tärkeä sosiaalisen kestävyuden tekijä, koska se lisää resilienssiä taloudellisiin vaikeuksiin. Tämän takia Suomen Agenda2030:n keskittyminen biotalouteen on toisaalta tärkeää, koska se on ala, missä innovaatio ja kasvu tapahtuisivat, mutta toisaalta siinä on riski, että se on jälleen kerran ala, missä on vahvat alueelliset keskittymät ja jokseenkin kapea ala koulutuksen näkökulmasta.

Jotta työllisyyspolitiikka sopii arjen haasteisiin sosiaalisen kestävyuden näkökulmasta, on tärkeää ottaa ihmisiä mahdollisimman laajasti mukaan politiikan suunnitteluun eli panostaa prosesseihin. Mukaan olisi otettava järjestöedustajien lisäksi myös työttömät, yksinhuoltajat, keikkatyöläiset ynnä muuta. Myös periaatteiden ja tavoitteiden selkeä esiintuominen on tärkeä tapa vahvistaa sosiaalista kestävyttä politiikan osana.

Kirjallisuus.

Sosiaalisen kestävyuden kirjallisuus on varsin laaja, mutta nämä kirjat ja artikkelit liittyvät tämän lausunnon keskeisiin asioihin ja antavat hyvän johdannon aiheeseen.

Boström, M. 2012. A missing pillar? Challenges in theorizing and practicing social sustainability: introduction to the special issue. *Sustainability: Science, Practice, & Policy*, 8(1).

Colantonio, A. 2007. *Social Sustainability: An Exploratory Analysis of its Definition, Assessment Methods, Metrics and Tools: Best Practice from Urban Renewal in the EU*. Oxford: Oxford Brooks University.

Colantonio, A. 2009. Social sustainability: a review and critique of traditional versus emerging themes and assessment methods, in Horner, M., Price, A., Bebbington, J. and Emmanuel, R., (eds.) *SUE-Mot Conference 2009: Second International Conference on Whole Life Urban Sustainability and its Assessment: conference proceedings*. Loughborough : Loughborough University, 2009, pp. 865-885.

Davidson, M. 2009. Social sustainability: a potential for politics? *Local Environment* 14(7):607–619.

Murphy, K. 2012. The social pillar of sustainable development: a framework for policy analysis. *Sustainability: Science, Practice, & Policy* 8(1).

Vavik, T. & Keitsch, M. 2010. Exploring relationships between universal design and social sustainable development: some methodological aspects to the debate on the sciences of sustainability. *Sustainable Development* 18(5):295–305.